

ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΩΝ

Τοῦ ΣΤΑΘΗ ΤΣΕΚΟΥΡΑ

Εἶναι ἱστορικὸ γεγονὸς ὅτι ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἀντιφεουδαρχικὸ - ἀστικοδημοκρατικὸ χαρακτῆρα τῆς ἐθνικοαπελευθερωτικῆς στῆν μορφῆ, ἐπανάστασης τοῦ 1821, ἡ νεαρὴ τότε ἀστική τάξη πρόβαλε στὸ κοινωνικοπολιτικὸ προσκῆνιο σὰν μιὰ ἀπὸ τὶς κινητήριες δυνάμεις τῆς, μὲ καθοδηγητικὸ μάλιστα ρόλο.

Εἶναι ἀκόμα γεγονὸς ὅτι ἡ ἀστική τάξη ἔπασχε ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ ἀντίφαση, νὰ συνδέεται τὸ ἓνα τμῆμα τῆς στενὰ μὲ τὴν διαμορφωνόμενὴ ἐσωτερικὴ ἀγορὰ, ἐνῶ τὸ ἄλλο, ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν μεταπρατικὸ χαρακτῆρα του, στηρίζονταν περισσότερο στὴν οἰκονομία τοῦ ἐξωτερικοῦ, καὶ γι' αὐτό, περισσότερο στὰ στενὰ ἐγὼϊστικά του συμφέροντα, δὲν ἀνελάμβανε ἀποφασιστικὸ ἀγῶνα γιὰ τὴν δημιουργία ἐθνικῆς ἐστίας, παρά, στὸν βαθμὸ, πού τὸ ὠθοῦσαν σὲ αὐτὸ οἱ φραγμοὶ πού ὄρθωνε ἀπέναντί του ὁ τουρκικὸς ζυγός, ὁ πόλεμος πού τοῦ ἐκήρυξε τὸ ἀγγλικὸ ἐμποροναυτικὸ κεφάλαιο κλπ., καὶ διατηρῶντας πάντοτε τὴν ἀνησυχία του γιὰ τὴ δική του τύχη, σὲ περίπτωσι ἀποτυχίας τῆς ἐπανάστασης.

Γι' αὐτὸ ἐδίεσσε νὰ στραφεῖ στὸ λαό, καὶ πρόσβλεπε στὴν ἐξωτερικὴ βοήθεια.

Στὴ βάση λοιπὸν αὐτῆ (ἐμπροδιαμετακομιστικὸς χαρακτῆρας τοῦ ἐλληνικοῦ κεφαλαίου, δεσμοὶ μὲ ξένο κεφάλαιο), καὶ σὲ μερικὰ ἀκόμα περιστατικά, (ὅπως εἶναι ἡ σφοδρὴ ἀντίδραση τῶν κοτζαμπάσηδων, πού ἦ σύρονται στὴν Ἐπανάσταση μόνο ὅταν δὲν μποροῦν νὰ κάνουν ἀλλιῶς, ἢ ὅταν παίρνουν μέρος φροντίζουν νὰ τὴν χειραγωγήσουν γιὰ τὰ δικά τους συμφέροντα, ἢ διεθνῆς κατάστασι πού διαμορφώνεται ὕστερα ἀπὸ τὴν γαλλικὴ ἐπανάσταση μὲ τὴν ἱερὴ συμμαχία καὶ τοὺς ἀξανομένους δισταγμοὺς τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἀστικῆς τάξης, καθὼς καὶ ὁ ἀναπροσανατολισμὸς τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεων σὲ βάρος τῆς Ρωσίας καὶ ὑπὲρ τῆς Ἀγγλίας), ἀναπτύσσεται καὶ ἐπιδεινώνεται ἡ γνωστὴ συμβιβαστικὴ τάσι τῶν μεγαλοαστῶν, ἰδιαίτερα τῶν ἐμπορο - ἐφοπλιστῶν.

Ἐδῶ ρίχνει τὶς ρίζες τῆς ἠ ἀθέμιτη συμμαχία τῶν μεγαλοκαρaboκυραίων καὶ τῶν ἐμπόρων τοῦ ἐξωτερικοῦ, μὲ τοὺς κηρυγμένους ἢ κρυφοὺς ξένους καὶ ἐγχώριους ἀντιπάλους τῆς ἐπανάστασης, μὲ κοτζαμπάσηδες, ἀνώτερο κλῆρο κλπ., πού τρέμουν μπροστὰ στὴν ἀτἀλάντευτὴ δράσι τῶν μαζῶν, τῶν ἀγροτῶν, ναυτῶν, χειροτεχνῶν, διανοουμένων, πληθειοκῶν στοιχείων τῶν πόλεων, πού ἀγωνίζονται μαζί μὲ τὶς συνεπεῖς πατριωτικὲς καὶ δημοκρατικὲς ἀστικὲς δυνάμεις.

Κάπως ἔτσι ἀναπτύσσεται ἡ διαλεκτικὴ τοῦ συσχετισμοῦ τῶν κοινωνικοπολιτικῶν παραγόντων, πού φέρνει τοὺς ἐφοπλιστῆς τῆς Ὑδρας στὸν περιώνυμο συνασπισμὸ μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Μαυροκορδάτο, ὅπου ὑπερέχουν οἱ ἄρχοντες τοῦ Μωρητῆ, πού κατῶρθωσαν, στὸν πρῶτο κι ὅλας χρόνος τῆς Ἐπανάστασης, νὰ ἀποσπᾶσουν τὴν ἐξουσία ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ ἀγωνιστικοῦ τμήματος τῶν ἀστῶν καὶ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας.

Βέβαια, ὁ συσχετισμὸς αὐτὸς στὸν φατριαστικὸ συνασπισμὸ τῆς ὀλιγαρχίας, δὲν μένει ὁ ἴδιος. Ἐχομε σειρὰ ἀπὸ ἀνακατατάξεις καὶ ἀλλαγὲς στὴν μορφῆ, χωρὶς ὡστόσο νὰ ἀλλάξει ὁ στόχος. (Οἱ μεγαλοκαρaboκυραῖοι π.χ. πού στὰ 1821, στὴν Ἐπίδαυρο, συνωμοτοῦν μὲ τοὺς κοτζαμπάσηδες, στὰ 1823, μὲ τὴν ὑποστήριξι τῶν ρουμελιωτῶν ὀπλαρχηγῶν, διεκδικῶντας τὴν ἡγεσία τῆς Ἐπανάστασης, νικοῦν τοὺς κοτζαμπάσηδες).

Ἀλλὰ, καὶ σὲ αὐτὴ τὴν περίπτωσι ποιὸς εἶναι ὁ στόχος τους; Τὸ ἀρχοντολόι μήπως μὲ τὰ φεουδαρχικά του προνόμια ἢ ὁ λαὸς μὲ τὶς ζωντανὲς δημοκρατικὲς του δυνάμεις;

Κοτζαμπάσηδες καὶ μεγαλοκαρaboκυραῖοι δὲν εἶναι ἐκεῖνοι πού, ὅταν μὲ τὴν πτώσι τοῦ Μεσολογγίου γκρεμίζεται ἡ κυβέρνησι Κουντουριώτη - Μαυροκορδάτου καὶ ἡ ἐξουσία περνᾶει στὰ χέρια τῶν Κοτζαμπάσηδων, μαζί μὲ τὸ Κόμμα τοῦ Μαυροκορδάτου («Ἀγγλικὸ κόμμα»), περνοῦν τὴν θηλειὰ στὴν ἐξέγερσι τῆς Ἀνατολικῆς Ελλάδος καὶ παραδίδουν τὴν

ήγεσία τῶν ἐνόπλων δυνάμεων τοῦ Ἔθνους στοὺς Κόχραν καὶ Τζώρτζ, ἢ ἐπιβάλλουν τὴν «ἐλέω Θεοῦ» μοναρχία;

Ὁ ἀντιδημοκρατικὸς καὶ ἀντεθνικὸς συνασπισμὸς μεγαλοαστῶν καὶ κοτζαμπάσηδων, εἶναι ὀργανικὸ σύμπτωμα, συνδεόμενον καὶ μὲ τὴν χαμηλὴ ἀστικὴ ἀνάπτυξη τῆς χώρας, ἱστορικὸ γεγονός, ποὺ δὲν πρέπει νὰ ἀγνοεῖται ὅταν μελετῶνται οἱ ἐθνικοδημοκρατικὲς ἀνεξίξεις τοῦ τόπου μας.

Γι' αὐτὸ εἶναι παράλειψη ὅτι, σὲ προοδευτικὰ κείμενα καταχωρεῖται κάποτε ἡ μερικὰ ὀρθὴ κρίση - θέση, ποὺ ἀρκεῖται στὴν ἐπισήμανση τῆς εὐθύνης μόνο τῶν κοτζαμπάσηδων χωρὶς ὅμως νὰ κάνει μνεῖα καὶ τῶν μεγαλοαστῶν, ὅπως : «Τὸ παλλαϊκὸ αἴτημα νὰ ἀποκτήσει τὸ Ἔθνος Σύνταγμα ἐνόχλησε, ὥστόσο, μιὰ μερίδα Ρωμιῶν, ἦταν οἱ παλιοὶ τουρκοκοτζαμπάσηδες καὶ τὰ ὄργανα τῶν ξένων, ποὺ εἶχαν συρθεῖ μὲ τὸ στασιῶδες ἐπαναστάσιον, ὅταν διαπίστωσαν, πῶς ἦταν ἀδύνατον νὰ κάνουν ἀλλιῶς»

Νὰ συγκαταλέγονται ἄραγε στὰ «ὄργανα τῶν ξένων» καὶ οἱ μεγαλοαστοὶ; Γιατί αὐτὴ ἡ ἀσάφεια; Καὶ πῶς ἐρμηνεύεται ἡ ἀντίφαση νὰ θεωρεῖται νίκη μόνο τῶν κοτζαμπάσηδων ἢ ἐπιτυχία τῶν ὀλιγαρχικῶν στὴν Ἐπίδαυρο, ὅταν, σύμφωνα μὲ τὸ κείμενο, στὴν συνωμοσία κατὰ τῶν φιλελευθέρων διατάξεων τοῦ Συντάγματος πρωτοστατεῖ ὁ Μαυροκορδάτος, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀσφαλῶς, «στουγνὸς πράκτορας τῆς Ἀγγλίας καὶ κακὸς δαίμονας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως», ἀλλὰ ἐνεργεῖ, κατὰ κύριο λόγο, σὰν ἐκπρόσωπος τῆς συμβιβαστικῆς μερίδας τῶν μεγαλοαστῶν;

Ἄλλὰ καὶ ὅταν γίνεται λόγος γιὰ τὸ Σύνταγμα τοῦ Ἀστρου (1823), πάλι ὑπάρχει ἀντίφαση στὴν ἱστοριογραφία, πάνω σὲ αὐτὸ τὸ θέμα, γιατί πῶς συμβιβάζεται ἡ κρίση ποὺ βεβαιώνει ἀποκλειστικὰ τὴν ἀντίδραση τῶν κοτζαμπάσηδων κατὰ τοῦ Συντάγματος τῆς Ἐπιδαύρου («οἱ κοτζαμπάσηδες δὲν ἦταν εὐχαριστημένοι»), μὲ τὸ συμπέρασμα ποὺ ἀκολουθεῖ («... οἱ δυὸ πανίσχυρες φατρίες τῶν κοτζαμπάσηδων στὸν Μωρητῆ καὶ τῶν μεγαλοκαρaboκυραίων τῆς Ὑδρας ἔφαγαν τὰ σίδηρα νὰ ἀναθεωρήσουν τὸ Σύνταγμα»);

Βέβαια οἱ προοδευτικοὶ ἱστορικοὶ καὶ κριτικοὶ δὲν ἀγνοοῦν καὶ δὲν θέλουν νὰ ἀρνηθοῦν τὴν ἀλήθεια, πάνω σὲ ἓνα τόσο, ζωτικὴς σημασίας πρόβλημα. Ἄλλὰ αὐτὸ δὲν ἐμποδίζει κάποτε, τὴν μονόπλευρὴ ἔξαρση τοῦ ἀντιδραστικοῦ ρόλου τῶν κοτζαμπάσηδων, καὶ τὴν παραγνώριση τῶν εὐθυνῶν τῶν μεγαλοαστῶν, ἀμάρτημα συνδεόμενον καὶ μὲ συγχύσεις ποὺ δὲν ἔχουν, ἐντελῶς, διαλυθεῖ σχετικὰ μὲ τὸν χαρακτήρα τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821.

II

Ὁχι μόνο στὰ χρόνια τοῦ ἐθνικοῦ ξεσηκωμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀργότερα, ἡ πλουτοκρατικὴ ὀλιγαρχία, ποὺ σχηματίζεται, σὲ ἀντιστοιχία μὲ τὴν ὀικονομικὴ ἀνάπτυξη τῆς χώρας, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς ἀνακατατάξεις ποὺ γίνονται στὸ ἐσωτερικὸ τῆς - εἴτε ἄρχουν τὰ τζάκια μὲ

τοὺς ἐμπόρους καὶ τοὺς φαναριώτες, εἴτε οἱ ἐμποροτραπεζίτες μὲ τοὺς τσιφλικάδες, οἱ πρῶτοι μάλιστα, στὰ 1864, ἐπικρατοῦν - δὲν παύει νὰ εἶναι ἓνας ὑποτελεῖς καὶ ἀντιλαϊκὸς ἀστοτσιφλικάδικος συνασπισμὸς, ποὺ σὲ συμμαχία μὲ τὸ παλάτι, ἐπιβουλεύεται τὸ Σύνταγμα καὶ τὶς δημοκρατικὲς ἐλευθερίες. Εἶναι ἄλλωστε χαρακτηριστικὸ, ὅτι καὶ ὅταν ἀκόμα δυνάμεις τῆς ὀλιγαρχίας ἀναγκάσθηκαν νὰ βρεθοῦν προσωρινὰ ἔστω, στὸ στρατόπεδο τῆς Ἀντιπολίτευσης, ποὺ ἀξίωνε κατάργηση τῆς βαυαρικῆς ἀπολυταρχίας τοῦ Ὄθωνα καὶ Σύνταγμα, στὰ 1843, καὶ τότε δὲν ἔχασαν τὸν ἀντιδημοκρατικὸ στόχο τους.

Διαφορετικὰ ἔχουν φυσικὰ τὰ πράγματα μὲ τὸ τμήμα ἐκεῖνο τῆς ἀστικῆς τάξης, ποὺ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ θέση του στὸ ἐσωτερικὸ ὀικονομικὸ χῶρο, καὶ ὅταν ἀκόμα ἐμφανίζεται, καὶ ἀναπτύσσεται ἡ ἐργατικὴ τάξη, ποὺ νομοτελειακὰ τῆς ἀνήκει ἡ πρωτοπορεία, δὲν χάνει, μὲ ὅλη τὴν ὀξυνοση τῶν ἀντιφάσεων τῆς, τὴν δυνατότητα συμμετοχῆς στὶς ἐθνικοδημοκρατικὲς ἀνεξίξεις τοῦ τόπου.

Εἶναι, τέλος, φανερό, ὅτι σήμερα δὲν μποροῦμε νὰ ἐπονομάσουμε, ὅπως συμβαίνει κάποτε, ἀπλοποιῶντας ἔτσι τὰ πράγματα καὶ παραγνωρίζοντας τὶς ἐπιγενόμενες μεταβολές, κοτζαμπάσηκὴ τὴν ξενόδοϋλη χρηματιστικὴ ὀλιγαρχία ποὺ ἄρχει, παρ' ὅλη τὴν ὑποστήριξη ποὺ τοὺς δίνει, καὶ τὴν συμμαχία τῆς μὲ τὰ μισοφεουδαρχικὰ ὑπολείμματα, ποὺ ἐπιζοῦν, καθὼς καὶ τὸν παλαιοκομματικὸ φατριασμό τῆς.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

I. Μεθοδολογικά, ποιά πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἐρμηνεία τῶν δημοκρατικῶν ἀγῶνων τοῦ λαοῦ μας γιὰ τὰ Συνταγματικὰ δικαιώματά του;

Ποιά ἀξιολογικὴ κρίση καὶ σημασία ἐπιτρέπει ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια, σήμερα μάλιστα, ὅποτε τὸ αἴτημα γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῶν Συνταγματικῶν Ἐλευθεριῶν ἀποκτάει ξεχωριστὴ σημασία;

Εἶναι ἢ ὄχι, σωστό, κοντὰ στὰ πικρὰ διδάγματα καὶ τὴν πείρα ποὺ φέρνουν οἱ ἀποτυχίες, νὰ ψάχνουμε γιὰ νὰ βροῦμε καὶ ὄλους ἐκείνους τοὺς χρυσοὺς κρίκους, ποὺ συνδέουν τὶς δημοκρατικὲς παραδόσεις ποὺ μᾶς κληροδοτοῦνται ἀπὸ τὸ 1821;

Τί εἶναι γιὰ τὸ ἔθνος μας, γιὰ τὸν λαό, τὸ Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου τοῦ 1821 - 22;

Εἶναι, δὲν εἶναι, ἢ μέχρι ποῖο σημεῖο μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ κατάκτηση τῶν ἐπαναστατημένων μαζῶν;

Κλείνει μήπως τὸ θέμα αὐτὸ μὲ τὸν ἀφορισμὸ «τὸ Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου εἶναι ἡ πολιτικὴ ἔκφραση τῶν ἀρχῶν τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τῶν Μωραϊτῶν κοτζαμπάσηδων»;

Μποροῦμε νὰ κλείσουμε τὰ μάτια μπροστὰ στὸ ἱστορικὸ γεγονός, ὅτι στὴν Ἐπίδαυρο κηρύσσεται, ἐπίσημα, ἡ ἐθνικὴ μας ἀνεξαρτησία, ποὺ σήμερα τὴν καταλύουν οἱ δυνάμεις ποὺ διαίωνίζουν τὶς ἀντεπαναστατικὲς παραδόσεις τοῦ 1821 καὶ ἀκόμα ὅτι ὁ ξεσηκωμὸς μὲ τὸ σύνθημα «σύστημα» λαός, ἐπιβάλλει τὴν συ-

ζήτηση για την Συνταγματική έκφραση των δικαιωμάτων του;

Το Σύνταγμα, βέβαια, εικονίζει τον διαμορφωμένο κάθε φορά, συσχετισμό των ταξικών δυνάμεων, όταν στην κοινωνία υπάρχουν αντιτιθέμενα συμφέροντα.

Και στην 'Επίδαυρο, είναι γνωστό ότι οι δυνάμεις, που φέρνουν στην Α' 'Εθνοσυνέλευση, ουσιαστικά, δεν εκπροσωπούνται όταν οι πρόκριτοι εξασφαλίζουν πλασματική πλειοψηφία (ψευτοεκλογές, διορισμοί, πληρεξουσίων κ.λ.π.).

Δικαιολογημένα εύαριθμοι ιστορικοί κριτικάρουν τα άρνητικά γνωρίσματα του έργου της 'Εθν)λευσης αυτής. ('Ο Φίνλεϋ, σύγχρονος της επανάστασης, στηλιτεύει την φατριαστική άναρρίχηση των κοτζαμπάσηδων στον πρωτεύοντα ρόλο, λέγοντας ότι η 'Εθνοσυνέλευση «χρησίμευσε για να ρίξει την εξουσία στα χέρια ενός κόμματος»). Δεν απέχουν τυχαία από τις εργασίες της ο Κολοκοτρώνης και ο 'Υψηλάντης (έναντίον τους θα στραφεί η κατάργηση των αξιωμάτων του στρατιωτικού άρχηγού της Πελοποννήσου και του 'Αρχιστρατήγου, για να τους αφαιρεθούν αντιστοίχως).

'Ενώ η εξουσία περνάει από τις επαναστατικές δυνάμεις της Φιλικής 'Εταιρείας και των αγωνιζομένων μαζών στα χέρια των αντιπάλων τους (άποτελεί επικύρωση αυτού του γεγονότος ή κατάργηση των συμβόλων της Φιλικής 'Εταιρείας, μαύρο και Φοίνικας και η διακήρυξη ότι η 'Ελληνική 'Επανάσταση δεν είναι καρμποναρική, δεν συνδέεται δηλαδή με τις άστικοδημοκρατικές της εποχής της).

Δεν είναι άγνωστο πράγμα, τέλος, η άναρχία, που άκολουθεί ύστερα από την ψήφιση του Συντάγματος της 'Επιδάυρου, (κυρώνοντας την ύπαρξη των τοπικών Γερουσιών και του 'Αρείου Πάγου, ουσιαστικά ύπονομεύει την κεντρική διοίκηση, ενώ το κακό επιδεινώνεται με την σύγκριση που δημιουργεί η άσάφεια σε ό,τι άφορ ά τις σχέσεις έκτελεστικού, βουλευτικού και Γερουσιών - 'Αρείου Πάγου).

Πρέπει, ωστόσο, να φροντίσει να βρει κανείς και να σημειώσει κάθε διαφορά, που ύπάρχει, άνάμεσα σε αντιδραστικές και μη διατάξεις του Συντάγματος αυτού ('Οργανικού θεσμού 'Επιδάυρου), καθώς και στην εξουσία, που συγκροτήθηκε, όσο και αν αυτά δεν τα χωρίζει σινικό τείχος.

α) Πώς μπορούμε να άρνηθούμε, κατηγορηματικά ότι στον πρώτο Συνταγματικό χάρτη των 'Ελλήνων, το καυτό σίδερο του 'Επανάστατικού πυρετού, που έκαιγε την 'Επίδαυρο, δεν άφησε τα άποτυπώματά του;

Γίνεται φανερό ότι ένα δίλημμα όρθώνεται, να το θεωρήσουμε στενόκαρδα όλο αυτό το γεγονός ή να το δούμε στην συνθετικότητά του; Και άκόμα είναι άρκετή μι ά στατική ένατένιση του ή χρειάζεται να το παρακολουθήσουμε στην έξελικτική του πορεία;

β) Στον Φίνλεϋ διαβάζουμε άκόμα, για το Σύνταγμα της 'Επιδάυρου. «Πρέπει να το δεί κανείς σαν έκθεση πολιτικών άρχών, επικυρωμένων από την έθνική συναίνεση παρά σαν

πρακτικό όργανικό νόμο του νέου 'Ελληνικού κράτους. Οί διατάξεις του είναι ύπέροχες, άλλά είναι έκθέσεις άφηρημένων δογμάτων» και συνεχίζει: «Πάντως, έχει το προσόν να διακηρύσσει την θρησκευτική έλευθερία, την κατάργηση της δουλείας και να κηρύσσει παρανόμους τους βασανισμούς σαν μέσο διαδικαστικό». Πρώτα άπ' όλα διατάξεις σαν κι αυτές για την άπαγόρευση των βασανιστηρίων διατηρούν και σήμερα, στο άκέραιο, την έπικαιρότητά τους. Το ίδιο άλλωστε ισχύει, για σειρά όλόκληρη, άπό τα «γενικά δικαιώματα των κατοίκων της 'Επικρατείας της 'Ελλάδος». (όπως είναι: «ή άνευ τινός διαφοράς άπόλαυση έκ μέρους των 'Ελλήνων όλων των πολιτικών δικαιωμάτων - ή ένώπιον των νόμων ισότης όλων των κατοίκων έν 'Ελλάδι, άνεξαρτήτως διακρίσεως και το ίσον έπιτροπτόν όλων των 'Ελλήνων εις τα δημόσια άξιώματα βάσει μόνον της προσωπικής άξίας έκάστου - ή νομοθετική προστασία της τιμής και της άσφαλείας έκάστου των 'Ελλήνων κλπ. (βλ. Σγουρίτσα, Σύνταγ. Δίκαιον σελ. 123, τόμος Α).

Ύστερα, άποτελούν για την εποχή τους κατάκτηση, με γενικότερη ιστορική σημασία. Μπορεί να διατηρήθηκε σε ό,τι άφορ ά την άπνομη της δικαιοσύνης, ή βυζαντινή νομοθεσία, άλλά, με την κύρωση των γενικών αυτών άρχών του Συντάγματος έγκαινιάζεται ή νέα άστικοδημοκρατική περίοδος, έστω και με το πρώτο άχνό νομικοπολιτικό διάγραμμά της.

γ) Μερικές, άλλωστε, αντιφάσεις θα περιλαμβάνονται σε κάποιες θέσεις - κρίσεις, είναι χαρακτηριστικές, όπως π.χ. «όταν συνήλθε ή δεύτερη έθνοσυνέλευση στο Άστρος, στο τέλος Μαρτίου 1823, οί δυο πανίσχυρες φατρίες των κοτζαμπάσηδων του Μορηά και των μεγαλοκαραβοκυραίων της 'Υδρας έφαγαν τα σίδερα να άναθεωρήσουν το Σύνταγμα της 'Επιδάυρου και να το κάνουν άκόμα πιό συντηρητικό». 'Ενώ ή διαμαρτυρία των Σπετσιωτών «ένώ το σύστημα της 'Ελλάδος είναι δημοκρατικό, σήμερα, των 'Ελλήνων το γένος θεωρεί μετά θάμβους να άναφύεται έκ τούτου τυραννικώς δεσποτική όλιγαρχία, άφαρπάζουσα τα δικαιώματα ύπέρ τούτων άφειδώς», και παρακάτω: «Παρεδέχθη αύτη ή όλιγαρχία το όλέθριον διαίρει και βασίλευε και ήθέλησε να έκτινάξη την φλόγα της νέας διαίρέσεως και διχονοίας μεταξύ των νήσων... ήμείς αντιβαίνομεν εις τους στοχασμούς, του νέου δεσποτισμού και έπιμένομεν εις την άκύρωσιν της παρανόμου έκλογής των αντιπροσώπων», δεν θυμίζει κάτι άπό την ύπεράσπιση, όπως έχει στο πνεύμα και το γράμμα της, ήδη άναγνωρισμένων, και συνειδητοποιημένων δικαιωμάτων άπό την πλευρά των πατριωτικών δημοκρατικών δυνάμεων και μαζών;

'Αλλά και το άκόλουθο χωρίο κειμένου έρχεται σαν κατακλείδα: «ή λαϊκή αντίδραση στο Άστρος ήταν τόσο ισχυρή, ώστε οί άναθεωρητές δεν μπόρεσαν να πραγματώσουν τα σχέδια της άνατροπής του Συντάγματος της 'Επιδάυρου», συμπέρασμα που αντιφάσκει σε κάθε μονόπλευρη θεώρηση, μαζί με την παράγραφο, που έπεται: «Το μέγεθος όμως της έ-

πιβουλής έναντίον του καταστατικού χάρτη των ελληνικών ελευθεριών, τὸ δίνει ἀνάγλυφα ἓνα ἔγγραφο τῶν ὀλιγαρχικῶν ἀπὸ τὸ Ἄρχεῖο τοῦ Ζακυνθινοῦ ἄρχοντα Ρώμα». Τὸ καταχωρούμενο, σχολιασμένο ἀπόσπασμα, μὲ πρόθεση, τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, μεταφορᾶς τῆς πείρας του στὰ «καθ' ἡμᾶς» εἶναι εὐγλωττο τῶν ἀνησυχιῶν τῶν ὀλιγαρχικῶν, («Ἐνῶ τὸ Ἔθνος συναχθὲν προσεπάθει νὰ κάμη πολίτευμα διὰ νὰ διοικηθῆ καὶ ἐμποδίσῃ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀναρχίας, οἱ νομοθέται του ἔπραξαν ὁλως τὸ ἐναντίον, ἀδιαφοροῦντες διὰ τὸ εἶδος τῆς διοικήσεως, ὅποιον καὶ ἂν ἦτο, ἀσκέπτως φουσκωμένοι ὄντες ἀπὸ ἀνοήτους δοξασίας πολλῶν ἀμαθῶν, ὅπου τοὺς περικύκλωναν, ἐννοεῖ τοὺς δημοκράτες Ἕλληνες) διὰ τοῦ Ἰταλοῦ Γαλίνα (τοῦ συντάκτη τοῦ Συντάγματος), τὰς ὑψηλοτέρας καὶ δυσκαταληπτοτέρας δημοκρατικὰς θεωρίας, αἱ ὁποῖαι δὲν εὐδοκίμησαν μὴδὲ κἂν εἰς αὐτὰ τὰ σοφὰ Ἔθνη καὶ πρὸ πολλῶν χρόνων προπαρασκευασμένα. Περὶ τοιούτων ἔχομεν πρόσφατα παραδείγματα τῆς τε Γαλλίας καὶ Ἰσπανίας (νομίζει κανεὶς ὅτι ἀκούει τὸν κ. Τσάτσον νὰ ἀναπτύσσει τὰ ἀγαθὰ τῶν νεοφασιστικῶν Συνταγμάτων Ντὲ Γκὼλ καὶ Ἀντενάουερ) χωρὶς νὰ τρέξωμεν εἰς τὴν ἱστορίαν, ἢ ὁποῖα προξενεῖ φρίκην, εἰς τὸν ἀναγνώστην ἀπὸ τὰ μεγάλα κακά, ὅπερ ἐπροξενήθησαν εἰς τὰς δημοκρατουμένας πόλεις, αἱ ὁποῖαι ἐδιοικοῦντο ἀπὸ σοφοὺς πολιτικοὺς καὶ ὄχι ἀπὸ ἐμπόρους, βαρελίδες καὶ χαλκεῖς Ἕλληνικοὺς σημερινοὺς προστάτες (= βουλευτές), οἱ ὅποιοι ἔχοντες μέσα, μουσουλμανικῶς ἀναβαίνουν εἰς τοὺς ὑψηλοτέρους βαθμοὺς, διότι ἡ δημοκρατία τοῖς δίδει αὐτὸ τὸ δικαίωμα (ἢ περὶ προσόντων βουλευτῶν ἀναθεωρητικὴ διάταξη Καραμανλῆ), ὅθεν ἄς σπεύσουν νὰ καταργήσουν τὴν προκαταρκτικὴν δυστυχίαν ὁλοῦ τοῦ Ἔθνους, δηλαδὴ τοῦτο τὸ ἀναπροσάρμοστο πολίτευμα. Ἔχουν ἀκόμη καιρὸ νὰ σκεφθοῦν καὶ νὰ ζητήσουν ἄλλο εἶδος διοικήσεως... Τί ὠφελεῖ ἡ δημοκρατία εἰς τὸ ἔθνος μ' ὅλον ὅπου εἶναι ἡ γλυκυτέρα τῶν λοιπῶν διοικήσεων;).

Συνεπῶς, τόσο τὰ δύο αὐτὰ ἔγγραφα τῶν ἀντιθέτων πολιτικῶν παρατάξεων, ὅσο καὶ οἱ ἀντιφάσεις ποὺ περιέχονται στὴν ἐπιχειρούμενη ἀξιολόγησι δὲν ἐπιτρέπουν μονομερεῖς κρίσεις σὲ βάρος τῶν δημοκρατικῶν καταβολῶν ποὺ μᾶς κληροδοτεῖ τὸ Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου.

2. Σχετικὰ μὲ τὴ Β' Ἐθνοσυνέλευσι τοῦ Ἄστρους ἓνα ἀκόμα στοιχεῖο δὲν πρέπει νὰ ἀγνοηθῆ: Ὅτι στὴν Β' Ἐθνοσυνέλευσι τοῦ Ἄστρους (29.3.1823) δὲν μένει ἀπλῶς ἄθικτο τὸ Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου, ἀλλὰ, παρὰ τὴν ἐπιβουλή τῶν ἀντιδραστικῶν, εὐρύνεται ἡ δημοκρατικὴ του βάση. Τὰ γεγονότα, ποὺ φέρουν στὴν Β' Ἐθνοσυνέλευσι τοῦ Ἄστρους πρέπει νὰ ἐρευνηθοῦν καὶ ἀπὸ μιὰ ἄλλη ὀπτικὴ γωνιά, ποὺ ἐπισημαίνει τὴν πάλιν τῶν λαϊκῶν μαζῶν. Ἐπικεφαλῆς τῆς πιὸ προοδευτικῆς παράταξης σὲ ἐκεῖνες τὶς στιγμὲς ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Ὑψηλάντης, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἤττα τοῦ Δράμαλη, μὲ τὴν ὑποστήριξι τῶν ἀγροτῶν, τῶν χειροτεχνῶν τῶν διανοουμένων κλπ., πιέ-

ζουν καὶ ζητοῦν σύγκλησι τῆς Β' Ἐθνοσυνέλευσις, μὲ σκοπὸ τὴν ἀναθεώρησι τῶν ἀντιδραστικῶν ἄρθρων τοῦ «ὀργανικοῦ θεσμοῦ» τῆς Ἐπιδαύρου, καὶ τὴν ἀνατροπὴ τῆς χρεωκοπημένης κυβένησις τῶν κοτζαμπάσηδων — καραβοκυραίων. Οἱ κοτζαμπάσηδες φοβούμενοι ἀρχικῶς τὸν συσχετισμὸ τῶν δυνάμεων, περιορίσθησαν στὸ αἴτημα μόνον τῆς σύγκλησις τῆς Β' βουλευτικῆς περιόδου, ὑπολογίζοντας ἔτσι στὴν σταθεροποίησι τῶν θέσεών τους. Ἀλλὰ, κάτω ἀπὸ τὴν πίεσι ποὺ δοκίμασαν, ἀναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσουν τελικὰ καὶ δέχθησαν τὴν σύγκλησι τῆς Β' Ἐθνοσυνέλευσις. Βέβαια καὶ σὲ αὐτὴ τὴν Ἐθνοσυνέλευσι οἱ κοτζαμπάσηδες ὑπερέχουν σὲ πληρεξουσίους, καὶ κατορθώνουν νὰ διατηρήσουν, παρὰ τὸν δυσμενῆ γι' αὐτοὺς συσχετισμὸ τῶν δυνάμεων, τὸν συνασπισμὸ τους μὲ τοὺς καραβοκυραίους τῆς Ὑδρας, ἀνανεώνοντας καὶ καταστρώνοντας τὰ σχέδιά τους γιὰ νὰ πλήξουν τὴν δημοκρατία. Δὲν καταργοῦν τυχαίᾳ τὸν τίτλο τοῦ ἀρχιστρατήγου, ὅταν ἀποβλέπουν στὸν παραμερισμὸ τοῦ Κολοκοτρώνη. Ἐνῶ ἡ τάσι τους νὰ στραφοῦν στὴν Ἀγγλία ζητῶντας δάνειο καὶ βασιληᾶ, δυναμώνει.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι οἱ δημοκρατικὲς δυνάμεις, ἀκόμα μιὰ φορά, ἔχασαν μιὰ εὐνοϊκὴ στιγμὴ γιὰ νὰ προωθήσουν τοὺς σκοποὺς τῆς Ἐπανάστασις, (προσωρινὴ ἀπομάκρυνσι ἐξωτερικῆς ἀπειλῆς, χρεωκοπία κοτζαμπάσηδων κλπ., ποὺ ἐγκατέλειψαν τὸν ἀγῶνα μπροστὰ στὸν ἐχθρὸ, συγκέντρωσι, οὐσιαστικὰ, τῆς ἐξουσίας στὰ χέρια τοῦ Κολοκοτρώνη).

Παρ' ὅλα αὐτὰ ἡ σημασία τῆς δημοκρατικῆς πρωτοβουλίας δὲν ἐξαφανίζεται καὶ ἡ ἀντίστασι τῶν μαζῶν καὶ τῶν ἡγετῶν τους, μὲ ὅλα τὰ λάθη καὶ τοὺς δισταγμοὺς τους ἐκφράζεται, τελικὰ, μὲ τὴν νέα ἀναγνώρισι, τὴν κατοχύρωσι καὶ τὴν εὐρύνησι τῶν συνταγματικῶν τους δικαιωμάτων.

Συμπληρώνεται ὁ κατάλογος τῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων, ἀναγνωρίζεται ἡ ἐλευθερία τοῦ τύπου - «οἱ Ἕλληνες ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ κοινοποιῶσιν ἄλλωστε καὶ διὰ τοῦ τύπου τὰς δοξασίας των...» - Εἰσάγεται ἡ διάταξι, ποὺ ἐπαναλαμβάνεται σὲ ὅλα μέχρι τὸ 1927 Σύντάγματα, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποῖα οἱ ἄνθρωποι εἰς τὴν Ἑλλάδα πρέπει νὰ εἶναι ἐλεύθεροι: «Εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἐπικράτειαν οὔτε πωλεῖται, οὔτε ἀγοράζεται ἄνθρωπος, ἀργυρώνητος δὲ παντὸς γένους καὶ πάσης θρησκείας καθίσταται ἐλεύθερος ἄμα πατήσῃ τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος». Καὶ ἄλλες διατάξεις ὅπως: «οὐδεὶς στερεῖται τοῦ νομίμου δικαστοῦ του». Ἀναγνωρίζεται τὸ δικαίωμα τοῦ «ἀναφέρεσθαι ἐγγράφως εἰς τὸ βουλευτικόν». Ἐνισχύεται, κατ' ἀρχὴν, ἡ ἐξουσία τοῦ βουλευτικοῦ ἀπέναντι στὸ Ἐκτελεστικόν. Ἐνῶ μὲ τὴν κατάργησι τῶν τοπικῶν γερουσιῶν διευκολύνεται ἡ ὀργάνωσι ἐνιαίας κυβένησις. Ἀλλὰ καὶ στὸ ἐπίμαχο ἀγροτικὸ πρόβλημα, ἡ παράταξι Κολοκοτρώνη - Ὑψηλάντη - Ἀνδρούτσου - Πλαπούτα, οἱ ἐπιλεγόμενοι «δημοκρατικοὶ» μὲ τὴν ὑποστήριξι τῶν ἀγροτῶν μαχητῶν κατορθώνουν νὰ μεταιώσουν τὴν ἀρπαγὴ τῶν «ἐθνικῶν γαιῶν», ποὺ ἐτοίμαζαν, γιὰ λογαριασμὸ τους οἱ κο-

τζαμπάσηδες (βρήκαν αργότερα, τρόπους περιγραφής του σχετικού νόμου).

Έτσι, η πείρα που βγαίνει και από την Β' Έθνοσυνέλευση του Άστρους διδάσκει ότι οι αγώνες δεν πάνε χαμένοι. Αφήνουν σπόρο για τη νέα βλάστηση.

3. Και στα 1826, άλλωστε, όταν η κυβέρνηση Μαυροκορδάτου δεν μπόρεσε να φανεί αντίξια της αποστολής της, σε κρίσιμες για την επανάσταση στιγμές, (Ίμπραήμ - Κιουταχής - Μεσολόγγι), πάλι η πίεση των λαϊκών μαζών με τον Κολοκοτρώνη επικεφαλής, (οι άρχοντες του Μορηά, ύστερα από την ένοπλη ανατροπή τους, που φέρνει τους εμπόρους στην Έξουσία, περνάνε στην αντιπολίτευση), δεν είναι που αναγκάζει να προκηρυχθούν εκλογές και φέρνει στο προοίμιο της Γ' Έθνοσυνέλευσης, με την συγκέντρωση των βουλευτών στην Επίδαυρο, που η συνέλευσή τους διαλύεται με την πτώση του Μεσολογγίου, προσωρινά βέβαια, για να φθάσουμε, όπως είπαμε, στα 1827 στην Τροιζήνα, όπου ψηφίζεται νέο Σύνταγμα;

4. Αλλά και στην Τροιζήνα δεν κόπασε ο πυρωμένος επαναστατικός άνεμος, που υποχρεώνει τον Κουντουριώτη με τον Κωλέττη να συνεργασθούν με τον Κολοκοτρώνη και τον Καραϊσκάκη, που δεν έπαψαν και ύστερα από την ανατροπή της κυβέρνησης Ζαΐμη, να ζητούν Έθνοσυνέλευση για να αντιμετωπισθεί η επικίνδυνη για τις τύχες της Επανάστασης κατάσταση.

Κατάκτηση σημαντική, που περιλαμβάνεται στο Σύνταγμα που ψηφίστηκε στην Τροιζήνα, ανάμεσα σε άλλες, είναι η αναγνώριση της αρχής της λαϊκής κυριαρχίας («η κυριαρχία ένυπάσχει εις το Έθνος. Πάσα έξουσία πηγάζει εξ αυτού και υπάρχει υπέρ αυτού»). Επίσης αποσαφηνίζεται η διάκρισις των εξουσιών, ενώ στο Γ' κεφ. με τον τίτλο: «Δημόσιον Δίκαιον των Ελλήνων» περιλαμβάνονται όλα τα ατομικά δικαιώματα, που αναγνωρίστηκαν στην Επίδαυρο και προστίθενται νέες διατάξεις που ευρύνουν τις λαϊκές ελευθερίες και ασφαλίζουν τους πολίτες ακόμα περισσότερο από κάθε παράνομη δίωξη. Παρέχονται έγχυσεις για την αποτροπή παραπόνων κρατήσεων, καθιερώνεται η αρχή της μη αναδρομικότητας των νόμων, ασφαλίζεται καλύτερα η ελευθεροτυπία, απαγορεύεται η λογοκρισία, (άρθρον 26), απαγορεύονται οι τίτλοι ευγενείας, (άρθρ. 27 και 28) κ.λ.π.

Και στην Τροιζήνα, βέβαια, πάντοτε σε νέα βάση, επαναλαμβάνεται, ότι και στις προηγούμενες έθνοσυνελεύσεις, η χειραγώγηση δηλαδή του ψηφισθέντος πολιτεύματος από φατρίες και πολιτικούς παράγοντες που δεν εκπροσωπούν την λαϊκή θέληση και δεν εκφράζουν τον πραγματικό συσχετισμό των δυνάμεων. (Ένας νέος συμβιβασμός γίνεται στην Τροιζήνα: η Εκτελεστική έξουσία παραδίδεται στον Καποδίστρια (κυβερνήτης), που την επιβάλλει το «ρούσικο κόμμα» του Κολοκοτρώνη, με αντάλλαγμα τον διορισμό στην αρχηγία του στρατού και του στόλου των Τζώρτζ και Κόχαν, αντιστοίχως, που τους επιβάλλει το

«άγγλικό κόμμα» των αστικοτζαμπάσηδων με επικεφαλής τον Μουροκορδάτο).

Αν όμως δεν κατανοηθεί στην έσωτερική της αντίφαση όλη αυτή η πορεία, που, σε τελευταία ανάλυση, δεν είναι άσχετη και με τον χαμηλό βαθμό αστικής ανάπτυξης της χώρας, καθώς και την εμφάνιση των ξενικών επιρροών, που άρχισαν να δρουν έντονα, ο κίνδυνος να βγούν συμπεράσματα μονόπλευρα δεν είναι μικρός. Οι δημοκρατικές κατακτήσεις της Τροιζήνας δεν επιτρέπεται να αγνοηθούν, έστω και αν η ίδια η τελική έκβαση της περιώνυμης Έθνοσυνέλευσης, προδικάζει την αντιδημοκρατική επιρροή με την πραξικοπηματική αναστολή του Συντάγματος στα 1828 από τον Καποδίστρια. Έτσι, άλλωστε, θα μπορούσαμε να εξηγήσουμε και την εμφάνιση, από την πρώτη στιγμή, μιάς ζωηρής δημοκρατικής αντιπολίτευσης για την επαναφορά της συνταγματικής τάξης.

5. Σχετικά με το πόσο έρέθιζε ξένους και έγχωριους αντιδραστικούς η λέξη «Σύνταγμα» αξίζει να μνημονευθεί ότι οι «προστάτιδες δυνάμεις» αντέδρασαν στην σύνταξη και αυτού ακόμα του μοναρχικού Συντάγματος που ψηφίστηκε στα 1832 (δεν εφαρμόστηκε ποτέ), στην Β' Έθνοσυνέλευση του Άργους - Ναυπλίου, με το οποίο επιχειρείται η νομιμοποίηση της απόλυταρχίας του από τον ίδιο τον Καποδίστρια (καθιέρωση ανωτάτου κληρονομικού άρχοντα).

Στο Σύνταγμα αυτό, για πρώτη φορά περιλαμβάνονται διατάξεις, που προστατεύουν το άσυλο της κατοικίας (άρθρ. 46) και την πνευματική ιδιοκτησία (άρθρ. 34).

6. Ένα ακόμα ερώτημα:

Πώς πρέπει ν' αξιολογήσουμε το Σύνταγμα του 1843 - 44; Το πρίσμα θεώρησής του, πρέπει να αποκλείει την όραση κάθε θετικού στοιχείου; Ποία είναι η εισφορά του στην Συνταγματική ιστορία του τόπου;

α) Είναι αλήθεια, ότι το πολίτευμα που ψηφίστηκε στα 1843 - 44, δεν εκφράζει την αγωνιστική θέληση εκείνων των δημοκρατικών δυνάμεων, που στις 3 Σεπτεμβρίου του 1843 εξεγέρθηκαν με τον Μακρυγιάννη, επικεφαλής, ζητώντας κατάλυση της βασιλικής απόλυταρχίας του Όθωνα, Έθνοσυνέλευση και Σύνταγμα.

Δεν είναι σωστό να αγνοηθούν τα αρνητικά του Συντάγματος του 1844, που σε μεγάλο βαθμό συνθέτουν την υποδομή του, όταν δηλαδή δεν φιλοξενούνται σε αυτό θεμελιώδεις αρχές, όπως το Έθνος, η λαϊκή κυριαρχία, όταν καθιερώνεται ο θεσμός της γερουσίας, (ο βασιληάς μάλιστα διορίζει τα μέλη της), αναγνωρίζεται κυριαρχικός ο ρόλος του μονάρχη σε όλες τις εξουσίες (εκτελεστική, νομοθετική, δικαστική) κ.λ.π.

Αλλά το θέμα δεν μπορεί να θεωρηθεί εξαντλημένο, μένει πάντοτε το πρόβλημα: Πρέπει ή όχι να θεωρούμε όλες τις πλευρές του φαινομένου, και προπαντός, να μη σωμαίνουμε μπροστά στα αποτελέσματα των έκρηκτικών γεγονότων, που αναπηδούν από το καμίνι της λαϊκής - δημοκρατικής πάλης, όταν μάλιστα

αυτά, γίνονται σταθμός στη συνταγματική ανέλιξη του τόπου, ένας κρίκος που έρχεται να αποκαταστήσει την συνέχεια στην ιστορία του καταστατικού μας χάρτη, που οι έχθροι της ελευθερίας επιχειρήσανε να τον κλειδώσουν στο συρτάρι της αυθαιρεσίας;

Το σύνταγμα του 1844, έχει πολλά κοινά σημεία με τα προηγούμενα συντάγματα.

Στο κεφάλαιο : «Περὶ τοῦ δημοσίου Δικαίου τῶν Ἑλλήνων» στὰ ἄρθρα 3 - 14 περιέχονται οἱ περισσότερες διατάξεις τῶν προηγθέντων συνταγμάτων, πού ἀναφέρονται στὶς ἀτομικὲς ἐλευθερίες καὶ συμπληρώνονται μὲ νέες - προστασία ἀσύλου κατοικίας (ἄρθρ.8), ἀπόρρητο τῶν ἐπιστολῶν (ἄρθρ. 14), ἀπαγόρευση λογοκρισίας καὶ κατάργηση τῆς υποχρέωσης γιὰ τὴν καταβολὴ χρηματικῆς ἐγγυήσεως προκειμένου νὰ ἐκδοθεῖ ἐφημερίδα (ἄρθρ. 10 παρ. 2 καὶ 3), ἀπαγόρευση τῆς σύστασης δικαστικῶν ἐπιτροπῶν καὶ ἐκτάκτων δικαστηρίων - οἱ δύο τελευταῖες διατάξεις εἶναι χαρακτηριστικὲς γιατί ἀποτελοῦν ἀμεση καταδίκη τῶν συνταγματικῶν νομοθετημάτων τῆς ἀντιβασιλείας. Ἐνῶ, ἡ ἀρχὴ τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας κερδίζει ἔδαφος, (καθιερώνεται μὲ ἐξαίρεση τοὺς οἰκόσιτους ὑπῆρτες καὶ μαθητευομένους τεχνίτες). Ἐπίσης, μὲ τὸ ἄρθρο 81 ἐδάφ. 3 εὐνοεῖται ἡ καλλιέργεια ἐνὸς εἴδους κοινοβουλευτικοῦ ἐλέγχου («ἡ βουλὴ καὶ ἡ γερουσία δύναται νὰ ἀπαιτήσουν τὴν παρουσίαν τῶν ὑπουργῶν», ὅπως καὶ μὲ διάταξη τοῦ ἄρθρου 50 παρ. 2, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία «ἡ τε βουλὴ καὶ ἡ γερουσία ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ ἀποστέλλωσιν εἰς τοὺς ὑπουργοὺς τὰς διευθυνομένας πρὸς αὐτοὺς ἀναφορὰς οἷτινες εἶναι ὑπόχρεοι νὰ δίδωσιν διασαφήσεις, ὁσάκις ζητηθῶσιν»).

Τὸ θέλουμε λοιπὸν εἴτε ὄχι, θετικὰ καὶ ἀρνητικὰ, ἡ πείρα τοῦ 1843 - 44 ἐπιδρᾶ καθοριστικὰ στὴν συνταγματικὴ μας πορεία. Εἶναι μὴπως ἀνακρίβεια ὅτι ἡ ἀνατροπὴ τοῦ 1862, πού φέρνει σὲ νέα Συνταγματικὴ ἀνάβαση, ἔχει ὑπόβαθρό της τὶς δημοκρατικὲς καὶ ἐθνικὲς μαζί, κατακτήσεις τοῦ 1843 - 44.

Νὰ γιατί, φρονοῦμε ὅτι εἶναι ἄδικο νὰ κλείσουμε τὸ κεφάλαιο τῆς κριτικῆς ἀξιολόγησης καὶ τοποθέτησης τοῦ Συντάγματος τοῦ 1844 μὲ ἓνα μονόπλευρο συμπέρασμα ὅτι «ἡ ὀλιγαρχία μὲ βάση τὸ ἄρθρο 107, πού πέτυχε νὰ τρυπώσει («δι' ἰδιαιτέρων νόμων καὶ ὅσον ἔνεστι ταχύτερον πρέπει νὰ ληφθῆ πρόνοια» γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ ὠρισμένων δημοκρατικῶν αἰτημάτων τοῦ λαοῦ, ὅπως ἡ παιδεία, ἡ διανομὴ τῆς γῆς, ἡ ἐλευθεροτυπία, οἱ συντάξεις τῶν ἀγωνιστῶν, ἡ φορολογία, ἡ ἐνίσχυση τῆς γεωργίας, βιομηχανίας, ἐμπορίου, ναυτιλίας, κ. λ.π.) κατῶρθωσε κρατῶντας «ἐπὶ πολλὰ χρόνια σὲ ἀδράνεια» νὰ καταστήσει τὸ Σύνταγμα «δῶρο ἄδωρο γιὰ τοὺς Ἕλληνες». Καὶ αὐτὸ εἶναι ὅλο;

Ναί. Μπορεῖ τὸ Σύνταγμα νὰ μὴν ἐφαρμόστηκε.

Ἄλλὰ ἀκριβῶς γι' αὐτὸ οἱ λαϊκὲς μάζες μὲ τὴν δημοκρατικὴ ἀντιπολίτευση, δὲν ἔπαψαν, οὔτε στιγμῆ, νὰ ἀξιῶνουν τὴν ἐφαρμογὴ του καὶ τὴν εὐρυνση τῶν ἀναγνωρισμένων δι-

καιωμάτων τους.

Ἡ σπορὰ τοῦ 1843 - 44 δὲν πῆγε χαμένη.

7. Ἡ ἐξέγερση τοῦ 1863 (10.11.1863) κορυφώνει τοὺς Συνταγματικοὺς ἀγῶνες μὲ τὴν κατάργηση τῆς «ἐλέω Θεοῦ βασιλείας».

Μιὰ πρώτη συγκριτικὴ παράθεση τῶν Συνταγματικῶν κατακτήσεων τοῦ 1862, μὲ ἐκείνες πού προηγούνται, κάνει φανερὴ τὴν ποιοτικὴ διαφορὰ πού ὑπάρχει ἀνάμεσά τους, πού σημειώνεται στὴ βάση μιᾶς πορείας ἀναλικτικῆς.

Βέβαια ἡ ἀλλαγὴ αὐτὴ γίνεται στὰ πλαίσια μιᾶς γενικώτερης ἀστικοδημοκρατικῆς ἀνόδου, ὡστόσο, δὲν παύει νὰ στηρίζεται καὶ στὸ ἔδαφος καθορισμένων συνταγματικῶν ἀναβαθμῶν καὶ παραδόσεων.

Δὲν ἀναγνωρίζεται τυχαῖα, καί, πολὺ περισσότερο, δὲν δωρήθηκε, ἡ ἀρχὴ τῆς «λαϊκῆς κυριαρχίας». («Ἀπασαί αἱ ἐξουσίαι πηγάζουν ἐκ τοῦ ἔθνους»). Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὴν κατάργηση τῆς γερουσίας, τὴν προστασία καὶ τὴν εὐρυνση τῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων πού ἐπετεύχθησαν. (Ἐνισχύεται ἡ ἀρχὴ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας, δίνονται περισσότερες ἐγγυήσεις γιὰ τὴν προσωπικὴ ἀσφάλεια τοῦ ἀτόμου, καθορίζονται ἀνώτατα ὅρια, μέσα στὰ ὁποῖα ἐπιβάλλεται ἡ προσαγωγὴ τῶν συλλαμβανομένων στὸν ἀνακριτὴ καὶ ἡ ἀπόλυση, ἢ ἡ προφυλάκισή του. Ἐνῶ μὲ τὸ ἄρθρο 6 ἐπιτρέπεται ἡ ἀπόλυση, μὲ ἐγγύηση, τῶν προφυλακισθέντων γιὰ πολιτικὰ ἀδικήματα. Διευρύνεται τὸ δικαίωμα τοῦ συνέρχεσθαι καὶ τοῦ συνετairίζεσθαι, μὲ τὸ ἄρθρο 14 κατοχυρώνεται περισσότερο ἡ ἐλευθερία τοῦ τύπου, ἀπαγορεύεται ἡ κατάσχεση τῶν ἐφημερίδων καὶ ἄλλων διατριβῶν κλπ. Τέλος, ἐνισχύεται τὸ ἀπολύτως ἀπαραβίαστο τῶν ἐπιστολῶν (ἄρθρ. 20).

Ἐπὶ αὐτῶν, ἀσφαλῶς, ἀτέλειες, στὸ σύνταγμα τοῦ 1864 (ἔλλειψις συνταγματικῆς προστασίας τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων, πλημμελῆς ρύθμισις τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας) ἡ βασιλεία, δὲν καταργήθηκε, ἐνῶ, ὁμως, σύμφωνα μὲ τὸ προηγούμενο σύνταγμα ὁ βασιλεὺς ἦταν φορέας τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ὁ ρόλος του περιορίζεται σημαντικὰ (τουλάχιστον νομοτυπικά).

Ἐτσι, ὁ δρόμος ἀνοίξε γιὰ νέα συνταγματικὴ ἀνάβαση. Σὲ ἀντιστοιχία μὲ ὀρισμένη ἀστικοδημοκρατικὴ πορεία καὶ μέσα στὶς γνωστὲς ἐθνικὲς ἐξελίξεις, δυὸ ἀκόμα ἱστορικῆς σημασίας σταθμοί, 1911 καὶ 1927, σημαδεύουν τὴν Συνταγματικὴ ζωὴ τοῦ τόπου.

8. Βέβαια, στὰ 1911, ὁ νέος συμβιβασμὸς τῶν ἀστοτσιφλικᾶδων, μὲ τὸν Ἑλ. Βενιζέλο, ἐπικεφαλῆς, μὲ τὴν ἀναθεωρητικὴ Ἐθνοσυνέλευση, ἀνακόπτει τὴν πραγματοποιήσιμη τοῦ αἰτήματος γιὰ τὴν σύγκληση Συντακτικῆς καὶ σώζει ἔτσι τὴν βασιλεία.

Καὶ ἐδῶ, ὡστόσο, οἱ ἀγῶνες τῶν ἐργαζομένων μαζῶν, τῆς δημοκρατικῆς ἀντιπολίτευσης, τῆς νεολαίας κλπ., πού προβάλλουν, μέσα ἀπὸ τὸ πλαίσιο μιᾶς κάπως σαφέστερης ἀπεικόνισις τῆς ἐπερχομένης ταξικῆς πάλης τῶν ἡμερῶν μας, μὲ ὅλες τὶς ἀδυναμίες πού μπερεῖ κανεὶς νὰ σημειώσῃ, ἀφήνουν τὰ ἴχνη

τους, που αποτυπώνονται με την ψήφιση του περιώνυμου Συντάγματος. Έτσι έχουμε νέα πρόοδο στον καταστατικό χάρτη.

Ένισχύεται ή δικαστική εξουσία, εuryνούνται οι ατομικές ελευθερίες, παρέχονται περισσότερες έγχυήσεις για την προστασία του πολίτη, για την ένασκηση τών δικαιωμάτων του αναφέρεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι (άρθρ. 11), καθιερώνονται κυρώσεις για τούς παραβιάζοντες τὸ ἄσυλο τῆς κατοικίας (άρθρο 12), ρυθμίζονται πληρέστερα τὰ ζητήματα τῆς ἐκπαίδευσης, (δωρεάν και ὑποχρεωτική ἢ στοιχειώδης (άρθρ. 16) κλπ.).

Ἐνῶ, στὰ 1927, ὕστερα ἀπὸ σειρά ἐθνικὲς κρίσεις και περιπέτειες καταργεῖται ἡ βασιλεία και ἀνακηρύσσεται ἡ ἀστική δημοκρατία.

Εἶναι γνωστὸ πόσο βραχὺς ὑπῆρξε ὁ βίος τοῦ Συντάγματος αὐτοῦ, τοῦ περισσότερο δημοκρατικοῦ σὲ σχέση με τὰ προηγούμενα.

Παραχωροῦνται για πρώτη φορά δικαιώματα στὶς γυναῖκες, ἐνισχύονται οἱ ατομικὲς ελευθερίες, συμπληρώνονται οἱ διατάξεις για τὸν τύπο, ἐπεκτείνεται τὸ ἀπαραβίαστο τοῦ ἀπορρήτου και στὰ τηλεγραφήματα, καθιερώνεται ἡ ἀρχὴ τῆς κρατικῆς προστασίας στὴν Τέχνη, τὴν Ἐπιστῆμη, τὴν σωματική και τὴν πνευματική ἐργασία, τὸν γάμο, τὶς πολυμελεῖς οἰκογένειες κλπ. Ἐπίσης ἀποφεύγεται ἡ ἐπανάληψη τῆς διάταξης για τὴν ἐπίσημη γλῶσσα (άρθρ. 107 τοῦ Συν. 1864 - 1911) κ.λ.π. Στὰ 1935 τὸ Λαϊκὸ Κόμμα, με τὸν Π. Τσαλδάρη, με σειρά συντακτικῶν πράξεων, ἀνοίγει παράνομα τὸν δρόμο τῆς ἄλωσης τῶν Συνταγματικῶν δικαιωμάτων και τὴν ἐπιβολὴ τῆς φασιστικῆς δικτατορίας τοῦ Μεταξά. Εἶναι χαρακτηριστική ἡ ἱστορική ἀναλογία τῶν μεθόδων που ἀδίστακτα μετέρχονται οἱ ἐπίγονοι στὶς ἡμέρες μας.

Ἄλλὰ καὶ οἱ ἐποχὲς διαφορετικές.

Συνοψίζοντας μπορούμε νὰ ποῦμε :

1. Ὅτι ἡ προοδευτική ἱστοριογραφία και ἡ κριτική, κάποτε, στὴν προσπάθειά τους νὰ ἀξιολογήσουν τὴν Συνταγματική πορεία τοῦ τόπου, στέκουν περισσότερο στὰ ἀρνητικὰ στοιχεῖα τῆς, ἐνῶ ὑποβαθμίζουν τὰ θετικὰ μέχρι και τὴν ὀλοκληρωτική, ἀκόμα, παραγνωρίζουν τούς. Ἐτσι, παραβιάζουν βασική νομοτέλεια τῆς ἱστορίας τοῦ λαοῦ μας για τὴν ἐξασφάλιση τῶν συνταγματικῶν του ελευθεριῶν, που εἶναι ἱστορία τῆς πάλης τῶν πατριωτικῶν δημοκρατικῶν δυνάμεων και τῶν κομμάτων τους για τὴν ἀπόκτηση, τὴν υπεράσπιση, ἀπὸ τὴν ἐπιβουλή ξένων και ἐγχωρίων ἀντιδραστικῶν κύκλων, και τὴν διεύρυνση τῶν συνταγματικῶν δικαιωμάτων.

2. Ὁ χαρακτήρας τῶν συζητουμένων συνταγματικῶν διακηρύξεων δὲν παύει νὰ εἶναι

ἀστιδημοκρατικός. Καὶ ἀσφαλῶς, ὁ τύπος, εἶναι γνώρισμα τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας.

Δὲν πρέπει ὥστόσο νὰ παραβλέπουμε δύο παράγοντες:

α. Ὅτι ὁ ρόλος τῶν λαϊκῶν μαζῶν εἶναι σημαντικὸς στὴν διεύρυνση τῶν βάσεων τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας, στὶς διάφορες φάσεις τῶν ἀνελιξεῶν τῆς και β. Ὅτι στὴν ἐποχὴ μας και στὸ βαθμὸ που ἀναπτύσσονται οἱ ἀγῶνες τῶν πιὸ πλατειῶν λαϊκῶν μαζῶν, με τὴν πρωτοπορεία τῆς ἐργατικῆς τάξης, μέσα στὰ πλαίσια τῶν νικῶν τοῦ παγκοσμίου προοδευτικοῦ κινήματος, αὐτὰ τὰ δικαιώματα, που ἰδιαίτερα ἡ μονοπωλιακὴ ὀλιγαρχία τὰ μετατρέπει σὲ αὐταπάτη, μπορούν νὰ ἀποκτήσουν οὐσιαστικώτερο περιεχόμενο και νὰ συντελέσουν ἔτσι στὴν ἐπίσπευση τῶν κοινωνικῶν ἐξελίξεων και τὴν προώθηση τῶν λαϊκῶν συμφερόντων.

Νὰ γιατί, σήμερα, ἡ ἐγχώρια και ξένη ἀντίδραση, τρώει τὰ σίδερα για νὰ καταργήσει και αὐτὰ τὰ ὑπολείμματα τῶν συνταγματικῶν ελευθεριῶν.

Και νὰ, γιατί, ὁ Ἑλληνικὸς λαός, τὰ ὑπερασπίσθηκε ἀπὸ τὴν ἐπαπειλουμένη «ἀναθεώρησή» τους, ἔστω και ἂν εἶναι καταχωρημένα σὲ ἓνα καταστατικὸ χάρτη, που γενικώτερα, δὲν παύει νὰ φέρει τὰ στίγματα μιᾶς ἐποχῆς ἀνωμαλίας και ἀντίδρασης.

3. Μαζὶ με τὴν ἀποκατάσταση τῆς ἱστορικής ἀλήθειας, που ἡ σωστότερη ἐφαρμογὴ τῆς μεθοδολογίας μας θὰ μᾶς ἔδιδε, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν σημασία τῆς πάλης για τὸ Σύνταγμα, και ἡ ἔξαρση τῆς νομοτυπικῆς πλευρᾶς τῶν κωδικοποιημένων πραγματικῶν συνταγματικῶν κατακτήσεων, σὲ ὅλες τὶς ἐξελικτικὲς ἔστω και παραδοσιακὲς τούς ἐκφάνσεις, εἶναι στοιχεῖο πολῦτιμο που εὐνοεῖ τὸν ἀγῶνα για τὴ δημοκρατία και τὴ ζωὴ τοῦ λαοῦ.

4. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτή, διατηρεῖ ἱστορικά και ἠθικά τὴν ἐθνικοδημοκρατικὴ ἀξία τῆς και ἡ κληρονομία τοῦ Πρωτομάρτυρα τῆς Ἐλευθερίας μας, τοῦ Ρήγα Φερραίου, που σάλπισε τούς πρώτους φιλελεύθερους ὀραματισμοὺς τοῦ λαοῦ μας μαζί με τὸ κήρυγμα ἀδελφικῆς και ἰσότιμης συμβίωσης του με τούς γειτονικοὺς βαλκανικοὺς λαούς.

Ὅπως τὸ Σύνταγμα τοῦ Ρήγα, τὸ ἴδιο και οἱ συνταγματικὲς παραδόσεις και οἱ θεσμοί, που σφυρηλατήθηκαν στὸ καμίνι τῆς ἀντιφασιστικῆς πάλης, στὰ χρόνια τῆς ἐθνικῆς μας ἀντίστασης, ὅσο και ἂν ἡ ἐπίσημη συνταγματολογία και ἡ ἀντιλαϊκὴ ὀλιγαρχία ἐπιμένει νὰ τὰ ἀγνοεῖ, δὲν χάνουν καθόλου τὸ νόημά τους, σὲν ἀκριβὴ παρακαταθήκη στὸν ἀγῶνα για τὴν ἐδραίωση τοῦ ἰδανικοῦ τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας.

